

Artykuły, rozprawy

Статьи, публикации

Sergij Gołowaszczenko

Akademia Kijowsko-Mohylańska w Kijowie

Recepcja europejskiej krytyki biblijnej w Akademii Kijowskiej. Wymiar hermeneutyczny i ideologiczny

*Рецензия европейской библеистической критики
в Киевской Академии:
герменевтическое и идеологическое измерение*

Spotkanie kijowskiej biblistyki duchowo-akademickiej ze światową jej postacią przybrało najbardziej intensywny charakter w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Szczególnym wyzwaniem dla prawosławia stał się rozwój zachodniej nauki biblijnej oparty na zasadach racjonalizmu i teologii liberalnej. Przed tradycją prawosławną stanęło zadanie praktycznego przeanalizowania własnych istotnych sprzeczności oraz rozwoju podejść egzegetycznych. Taka samoświadomość biblistyki prawosławnej przewidywała, przede wszystkim, refleksję krytyczną dotyczącą filozoficznych i teologicznych zasad stanowienia i rozwoju tych źródeł, z których tradycja prawosławna obiektywnie zmuszona była korzystać dla zabezpieczenia własnego rozwoju. Ukazując w poprzednich artykułach, że taka refleksja rzeczywiście była obecna w twórczości całego szeregu biblistów – profesorów KAD¹, stawiamy za cel tego artykułu rekonstrukcję i przeanalizowanie niektórych aspektów tejże refleksji. Główne zadanie, jakie sobie stawiamy to: ujawnienie i uporządkowanie bazy źródeł; prezentacja zasad-

¹ Zob. np.: S.I. Gołowaszczenko, *Byblejstyczna problematyka w Akademii u 1861–1914 rr.* (za publikacjami w „Trudach KDA” – „TKDA”), [w:] *Naukowi zapysky Na UKMA*, t. 35, *Kijiw-ska Akademia*, „KM Academia”, Kijiw 2004, s. 51–60; Gołowaszczenko S.I., *Pro dejaki aspekty byblologicznoji spadshyny S.M. Solskogo: byblijna isagogika*, [w:] *Kijiw's'ka Akademia*, Wypusk 4, Wydawniczyj dim „Kijewo-Mogylańs'ka Akademia”, Kijiw 2007, s. 95–109.

nicznych stanowisk teoretycznych dotyczących zachodnioeuropejskiej bibliologii oraz egzegetyki; ujawnienie wspólnych cech i zasadniczych elementów krytyki i recepcji ze strony rodzimych biblistów.

Najbardziej znaczące dla proponowanych rozważań są następujące grupy tekstów:

A) poświęcone historii bibliistyki europejskiej fragmenty z utworów prof. KAD S.M. Solskiego², doskonale wypisane na podstawie ówczesnych źródeł zachodnich;

B) Coroczne przeglądy bibliograficzne literatury obcej z bibliistyki dokonywane w latach 1882–1888 (przede wszystkim przez A.S. Carewskiego); 1898–1901 i w roku 1905 (przez W.P. Rybińskiego i O.O. Głagolewa)³;

C) Noty i recenzje profesorów KAD dotyczące prac zagranicznych biblistów, w których dostrzec można próby krytycznej analizy racjonalistycznej bibliistyki protestanckiej a także analizy doświadczeń bibliistyki zachodniej o orientacji ortodoksyjno-apologetycznej⁴;

² Zob. S.M. Solskij, *Kratkij oczerk istoriji swiaszczennoj biblologii i egzietiki*, „TKDA” 1866, Nr 10, s. 157, s. 169–175; Nr 11, s. 327, s. 334 i n.; Nr 12, s. 470–473, s. 478–481, s. 486, s. 488–494, s. 499–505; Idem, *Iz cztienij po Wietchomu Zawietu. Gława 1. Istorijska nauka po Wietchomu Zawietu*, „TKDA” 1870, t. III, Nr 9, s. 590–601; Idem, *Iz lekcyj po Nowomu Zawietu*, „TKDA” 1877, t. III, Nr 8, s. 244, s. 246, s. 248–255.

³ Zob. A.C. Carewskij, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Wietchij Zawiet*, „TKDA” 1882, Nr 4, s. 341–354; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Nowyj Zawiet*, „TKDA” 1882, Nr 10, s. 206–220; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Wietchij Zawiet*, „TKDA” 1883, Nr 9, s. 109–122; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Nowyj Zawiet*, „TKDA” 1883, Nr 12, s. 685–700; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Wietchij Zawiet*, „TKDA” 1884, Nr 5, s. 103–123; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Wietchij Zawiet*, „TKDA” 1885, Nr 4, s. 566–602; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Nowyj Zawiet*, „TKDA” 1885, Nr 11, s. 470–504; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie*, „TKDA” 1886, Nr 12, s. 675–712; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Nowyj Zawiet*, „TKDA” 1887, Nr 3, s. 425–457; Idem, *Biblejskaja literatura iz tiekszego goda na zapadie. Wietchij Zawiet*, „TKDA” 1888, Nr 2, s. 352–364; Nr 3, s. 436–449; W.P. Rybinskij, *Zamietki o literaturie po Sw. Pisaniju Wietchogo Zawieta za istekszij god*, „TKDA” 1898, Nr 3, s. 429–456, „TKDA” 1899, Nr 5, s. 122–144, „TKDA” 1900, Nr 6, s. 286–310, „TKDA” 1905, t. II, Nr 5, s. 124–146; t. III, Nr 11, s. 413–435; A.A. Głagolew, *Nowosti niemieckoj literatury po biblejskoj archeologii*, „TKDA” 1901, Nr 11, s. 466–474; Nr 12, s. 610–618.

⁴ Zob. np. A. Woronow, *Protiestantskoje bogosłowije i wopros o bogoduchnowiennosti Sw. Pisanija*, „TKDA” 1864, Nr 4, s. 403–447; Nr 9, s. 1–70; H. Orda, *Apologieticzeskaja i polemiczeskaja literatura na zapadie protiv soczynienija Ernesta Renana „Vie de Jesus”*, „TKDA” 1864, Nr 9, s. 71–160; Idem, *Charakteristiczeskij obraz Isusa. Biblejskij opyt. Socz. Daniela Schenkela, Wisbaden, 1864*, „TKDA” 1864, Nr 10, s. 237–244; Idem, *Żyżń Isusa dla niemieckiego naroda, obrabotannaja Straussom. Leipzig 1864*, „TKDA” 1864, Nr 10, s. 244–252; Idem, *Elementarnaja kriticzeskaja istorija Isusa, socz. Pejra. Paris 1864*, „TKDA” 1864, Nr 10, s. 252–260; S.M. Solskij, *Prorok Danil i Apokalipsis sw. Joanna. Soczynienije Oberlena. Pieriewod proti-*

D) Szereg publikacji autorów kijowskich, w których na materiale konkretnego tekstu biblijnego zestawiano prawosławne i liberalno-protestanckie podejścia egzegetyczne lub dokonywano rozbioru krytyczno-apologetycznego całej europejskiej szkoły naukowo-teologicznej⁵.

Rozwój bibliistyki duchowno-akademickiej jako nauki historycznej i teologicznej, w którym uczestniczyli profesorowie KAD, wyznaczył swoistą specyfikę kierunku tematycznego, gatunkowego i personalnego w refleksji dotyczącej zachodniej nauki biblijnej i teologii. Charakter i kierunek tej refleksji zdeterminowany był statusem społecznym profesorów kijowskich, z jednej strony oficjalnych teologów, a z drugiej – wykształconych profesjonalistów, obeznanych doskonale ze źródłami zachodnimi w swej dziedzinie. Przewaga apologetycznych oraz moralno-dydaktycznych zadań wyznaczyła specyfikę charakteru ideowej i teoretycznej refleksji skierowanej na Zachód. Tak oto, poszukiwania dróg reformy wykładania nauki biblijnej na zasadach oficjalno-prawosławnych uzy-

reja A. Romanowa, „TKDA” 1883, Nr 6, s. 365 i n.; W.P. Rybinskij, rec.: *F.Wiguru, Rukowodstwo k czeniju i izuczeniju Biblii*. Obszczedostupnyj i izložennyj w swiazi z nowiejszymi naucznyimi izyskanijami kurs Sw. Pisanija. Wietchyj Zawiet. I z ilustracyami po pamiatnikom. Pieriewod swiaszcz. W.W.Woroncowa. Moskwa, 1897, „TKDA” 1897, Nr 10, s. 304–308; A.A. Głagolew, rec.: *Wostocznyje obyczaji w biblejskich stranach*. G.W. Tristana. Pieriew. z anglis. W.N. Anczykowej. Izd. Impieratorskogo Prawosławnego Palestinskogo Obszczestwa, SPb., 1900, „TKDA” 1901, Nr 2, s. 197–299; W.P. Rybinskij, *K woprosu ob otnoszenii Biblii K Wawilonu*, rec.: H.V. Hiprecht. *Die Ausgrabungen im Bel-Tempel zu Nippur*. Leipzig, 1903, „TKDA” 1904, Nr 1, s. 46–58. D.I. Bogdaszewskij, rec.: G.S.Chamberlena „Jawlenije Christa”, pieriew. z niem., izd. tretije, SPb, 1907; I. Sendierlena, *Swiaszczennyje knigi Wietchogo i Nowego Zawieta. Ich proischożdenije, razwitije i charakter*, SPb., 1907; E.Renana, „Żyzń Isusa”. Pieriewod z 19-go pieriesmotronnogo i popołniennogo izdanija, SPb., 1906; Ad. Harnak „Suszcznost’ chrystianstwa”. Pieriew. z niem., Moskwa 1906, „TKDA” 1907, t. III, Nr 9, s. 139–168; Idem, rec.: M.D. Muretowa o Erneście Renanie i jego „Życiu Jezusowym”, a także Ad. Harnaka o Łukaszu, autorze Trzeciej Ewangelii i Dziejach Apostolskich, Leipzig, 1906, „TKDA” 1909, t. III, Nr 9, s. 158–160; s. 164–168; A.A. Głagolew, swiaszcz., rec.: *Palestina i jeho istorija. Szest’ popularnych lekcij professorsora G.von Sodena*. Pieriewod z niemieckiego W. Lind. Moskwa. 1909. ss. VII+140, „TKDA” 1910, t. II, Nr 10, s. 306–308; D.I. Bogdaszewskij, rec.: Adolf Dejsmann «Swiet z Wostoka». Tiubingen 1909, „TKDA” 1911, t. I, s. 294–298.

⁵ Zob. np. F. Winogradow, *Nowaja Tiubingienskaja szkoła*, „TKDA” 1863, Nr 6, s. 173–226; Nr 7, s. 317–360; Nr 9, s. 62–127. A. Olesnickij, *Kniga Piesni Piesniej i jeho nowiejszyje kritiki*, „TKDA” 1881, Nr 4, s. 367–451; Nr 5, s. 45–77; Nr 7, s. 255–323; Nr 12, s. 405–465; „TKDA” 1882, Nr 1, s. 1–44; Nr 3, s. 171–201; Nr 6, s. 190–207; Nr 9, s. 3–51. Idem, *Kniga Pritczej Solomonowych i jeho nowiejszyje kritiki*, „TKDA” 1883, Nr 11, s. 333–395; Nr 12, s. 535–616. S.M. Solskij *Kakow mozet byt’ sostaw naucznych wwiedienij w knigi Sw.Pisanija w nastojaszczyje wriemija?*, „TKDA” 1887, Nr 3, s. 358–376. D.I. Bogdaszewskij, *Ob Ewangelijach i ewangielskoj istorii (protiw swriemiennogo racjonalizma)*. *Publicznoje cztenije*, „TKDA” 1902, Nr 2, s. 269–302. W.P. Rybinskij, *Biblejskaja wietchozawietmaja kritika*, „TKDA” 1908, t. III, Nr 12, s. 575–613. D.I. Bogdaszewskij, *Kriticzeskije etudy po Nowomu Zawietu*, „TKDA” 1908, t. I, Nr 4, s. 477–511; „TKDA” 1909, t. III, Nr 11, s. 353–380.

skiwały stan zadawalający, tym bardziej, że nie było odwrotu od konieczności ideowego i teoretycznego współdziałania ze szkołami zachodnioeuropejskimi. Programowe stało się twierdzenie: „Krytyczne badanie ksiąg Pisma Świętego może być czynione tylko z pominiem ich strony pozytywnej, dlatego jest wątpliwe, czy może być uzasadnione. Świadome przyswojenie ich strony pozytywnej może być osiągnięte tylko pod warunkiem gruntownej analizy naukowej istniejących negatywnych i krytycznych poglądów na nią”⁶. Jeszcze jeden wyraźny metodologiczny imperatyw jednego z wiodących biblistów KAD: „Większość z nich (pytań bibliologicznych – S.G.) powinno rozstrzygać się na gruncie historycznym, ale nie w sensie (...) dokładnego historyczno-krytycznego badania ksiąg biblijnych jako pamiątek historyczno-religijnych, ale w sensie w s p ó ł p o d p o r z ą d k o w a n i a i w c e l u w y j a ś n i e n i a s ł u s z n o ś c i (rozdzielenie moje – S.G.) pewnego rodzaju twierdzeń teologicznych co do ksiąg biblijnych”⁷.

Badanie naukowe Biblii jako narzędzia apologetycznego uzasadnienia tradycji cerkiewnej stało się nie tylko symbolem wierności prawosławnej ortodoksji, ale i aktualną jak na owe czasy odpowiedzią badaczy prawosławnych na poważną racjonalistyczną transformację biblistyki europejskiej, wskutek której już od połowy XVIII wieku „święty kodeks ksiąg biblijnych przekształcił się w zbiór najlepszych utworów piśmiennictwa religijnego”⁸; utwory biblijne rozpatrywane były „nie mniej nie więcej jako historyczne zabytki natchnienia religijnego” i do nich stosowano metodę „tę samą, którą zwykle stosuje się do dawnych zabytków literatury”. Odpowiednio, powiązanie różnorodnych wiadomości z historii, literatury, archeologii, innych nauk, poszukiwane było „(...) w jednym historycznym elemencie, przy odrzucaniu wszystkich innych cerkiewnych pojęć o świętych księgach (...)”⁹. W rezultacie nauka o księgach biblijnych przyłączona została do kategorii nauk historyczno-literackich, w których księgi biblijne „traktowane są jako zwyczajne utwory, różniące się od innych tylko religijnym charakterem oraz treścią (...)”¹⁰. Zatem ruch racjonalistyczny w teologii protestanckiej zaczął się od porównywania utworów biblijnych z klasycznymi utworami literackimi, od ujmowania nauki biblijnej jako gałęzi historii literatury oraz zastosowania odpowiednich sposobów krytyki do ksiąg biblijnych¹¹. Druga połowa XVIII i początek XIX wieku upłynęły więc „w pełnym triumfie racjonalizmu (...) Eichhorn, Herder (...) oraz liczni racjoniści, encyklopedyści, humaniści (...) pod zgubnym oddziaływaniem tego typu myślicieli wychowano mnó-

⁶ „TKDA” 1887, t. I, Nr 3, s. 360 i n.

⁷ *Ibidem*, s. 369.

⁸ *Ibidem*, s. 363.

⁹ *Ibidem*, s. 365.

¹⁰ *Ibidem*, s. 366.

¹¹ „TKDA” 1877, t. III, Nr 8, s. 249, s. 271 i n.

stwo tłumaczy i krytyków ksiąg świętych końca XVIII i początku XIX wieku¹²; w bibliologii europejskiej wyodrębnił się potężny krąg prac krytyczno-racjonalistycznych¹³.

Europejską, przede wszystkim niemiecką teologię i biblistykę zapłodniła niemiecka filozofia klasyczna, rodząc nowe racjonalistyczne teorie D.F. Straußa i F.Ch. Baeura – założycieli tzw. „nowej szkoły tübingskiej”. Ci „zniwelowali boskie objawienie do zjawiska historycznego”¹⁴ i dali początek radykalnej, tzw. „negatywnej krytyce biblijnej”. Decydujący wpływ na metodologiczny paradygmat nowotübingczyków¹⁵ wywarł Heglowski patos systemotwórczy oraz rozpatrywanie historii przez pryzmat panowania w niej logiki rozwoju idei. Zachowując podstawowe racjonalistyczno-krytyczne posłannictwo swej tradycji – „redukowanie cudownych opowieści biblijnych do kategorii zwykłych wydarzeń”, zwolennicy Bauera w znacznej mierze złagodzili krytyczny patos swego nauczyciela oraz jego schematyzm w badaniach Pisma Świętego¹⁶.

Należy zaznaczyć, iż w drugiej połowie XIX wieku obok „bauerskiej” oraz „post-bauerskiej” linii istniała jeszcze jedna tendencja w biblistyce europejskiej w ramach tradycji liberalno-teologicznej. Chodzi o przedstawicieli tzw. „udokumentowanej teorii pochodzenia Pięcioksięgu”: Ed. Reussa, K.H. Grafa, W. Vatkego, J. Wellhausena. Ideowe oddziaływanie nauk F. Schleiermachera, a szczególnie Hegla, wyznaczyło takie cechy ich naukowego światopoglądu i paradygmatu metodologicznego, jak akcentowanie prymatu uczucia w religii; wprowadzenie analizy „ogólnohistorycznych przesłanek” do procesu badań tekstu biblijnego; zasada rozwoju i historycznych form religijnych; postrzeganie profetyzmu jako wyższego stadium rozwoju religii Starego Testamentu; wprowadzenie heglowskiej triady dialektycznej do rekonstrukcji procesów historycznych. Jednocześnie kontynuowali oni tendencję historyczno-krytycznej analizy Biblii, powstałą pod koniec XVIII – na początku XIX wieku. Problematyka sformułowana przez tych uczonych i teologów na długo wyznaczyła kierunek polemiki w biblistyce europejskiej.

Pod wpływem zarówno nowej szkoły tübingskiej, jak i szkoły Wellhausenowej, znajdował się E. Renan, który ze stanowiska światopoglądowego i metodologicznego o charakterze synkretycznym „popularyzował wyniki negatywnej krytyki protestanckiej”¹⁷. Jego historyczno-artystyczne rekonstrukcje ewangelicznej oraz wczesnochrześcijańskiej historii, które ukazały się na początku XX wieku w tłumaczeniach rosyjskich, stały się obiektem krytycznej

¹² *Ibidem*, s. 495 i n.

¹³ „TKDA” 1870, Nr 9, s. 598 i n.

¹⁴ „TKDA” 1866, Nr 12, s. 497 i n.

¹⁵ „TKDA” 1877, t. III, Nr 8, s. 274 i n.

¹⁶ „TKDA” 1866, Nr 12, s. 501 i n.

¹⁷ „TKDA” 1877, t. III, Nr 8, s. 282.

refleksji ze strony prawosławnych badaczy akademickich, w tym też kijowskich. W ten sposób reakcja profesora KAD D.I. Bogdaszewskiego na rosyjskie tłumaczenie *Życie Jezusa* Renana odzwierciedlała nie tyle naukową, co społeczną, a nawet polityczną aktualność tej pracy w Imperium Rosyjskim pierwszej dekady XX wieku¹⁸.

Etyzacja oraz „introwertyzacja” fenomenów religijnych, a także hiperbolizacja możliwości nauki w ugruntowaniu i uzasadnianiu twierdzeń teologicznych ujawniła się w twórczości A. Harnaka. Zastosowanie aparatu naukowo-krytycznego w badaniach biblijnych połączyło się u niego z powstaniem tzw. „teologii naukowo-historycznej” i „chrystusologii liberalnej”. To także na dzieściolecie (lata osiemdziesiąte XIX w. – początek XX w.) wyznaczyło patos krytyczny badaczy prawosławnych.

Liberalnej i „negatywnej” krytyce biblijnej obiektywnie przeciwstawiał się tzw. «kierunek racjonalno-supranaturalistyczny», zapoczątkowany na progu XIX w. przez F. Schleiermachera. Oddziaływanie paradygmatu Schleiermacherskiego wyznaczyło stanowisko znacznej liczby znanych w XIX w. historyków Kościoła i egzegetów biblijnych. Właśnie zwolennicy Schleiermachera „nie podzielając protestanckiego poglądu, ale i niezbyt od niego się oddalając”¹⁹, reprezentowali bibliologię oraz egzegezę „kierunku dość umiarkowanego, który powstrzymywał skrajne pragnienia racjonalizmu”²⁰. Druga linia rozwoju, to tzw. „szkoła kierunku dogmatycznego”, apologetyczna²¹, która wyznaczyła poglądy następnych, ortodoksyjnie ukierunkowanych badaczy protestanckich lat pięćdziesiątych i drugiej połowy tegoż stulecia (tzw. „krytyków-apologetów”²², usiłujących „zestawić apologię ze współczesną formą uzasadniania nauki”²³. Trzecim trendem stał się tzw. nurt „historyczno-gramatyczny”, który niezależnie od nauczania cerkiewnego i wcześniejszych teorii filozoficznych pragnie zrozumieć chrześcijańskie nauczanie wiary w historycznym, „obiektywnym” znaczeniu. Przedstawiciele tego kierunku znacznie przekształcali starą racjonalistyczną doktrynę XVIII wieku. Nadając należne znaczenie „danym historycznym przedstawionym przy pomocy biblijnego tekstu i badaniom filozoficznym, (...) wysuwając na pierwszy plan wiadomości historyczne, zwolennicy tego kierunku osłabiają racjonalistyczną dowolność w biblijnej egzegezyce (...)”²⁴. Tak oto,

¹⁸ „TKDA” 1907, t. III, Nr 9, s. 148–151.

¹⁹ „TKDA” 1866, Nr 12, s. 500; „TKDA” 1870, Nr 9, s. 599; „TKDA” 1877, t. III, Nr 8, s. 273.

²⁰ „TKDA” 1877, t. III, Nr 8, s. 280.

²¹ „TKDA” 1866, Nr 12, s. 499.

²² „TKDA” 1870, Nr 9, s. 599 i n.

²³ „TKDA” 1877, t. III, Nr 8, s. 280–284.

²⁴ „TKDA” 1866, Nr 12, s. 500 i n.

w gruncie rzeczy, kształtował się kierunek historyczno-krytyczny, ale negował on skrajne wnioski²⁵.

W całym ogromie publikacji krytyczno-bibliograficznych lat osiemdziesiątych XIX w. – pierwszej dekady XX w. odznaczały się kierunki: „apologetyczny” (lub „ortodoksyjny”, „konserwatywny”) oraz „krytyczny” („tendencyjnie-krytyczny”, lub „krytyka negatywna”, czy „skrajnie racjonalistyczny punkt widzenia”); niekiedy także mówiono o utworach „kierunku średniego”²⁶.

Jednym z najbardziej wyróżniających się punktów polemicznych z lat 1880-tych było pytanie o możliwość zastosowania zasady ewolucjonizmu historycznego i metod krytyki historycznej dla ustalenia pochodzenia autorstwa oraz autentyczności historycznej ksiąg biblijnych, przede wszystkim Pięcioksięgu. Tu problemem dla prawosławnych badaczy był fakt, iż często nadawoło się przewagę wiadomościom pozabiblijnym; pod wpływem „szkoły krytycznej Starego Testamentu” poddawano w wątplenie autentyczność historyczną przypowieści biblijnych²⁷. A ponieważ racjonalistyczna „teoria dokumentowa o pochodzeniu Pięcioksięgu” Reussowa-Grafowa-Wellhausenowa stwierdzała pierwszeństwo profetyzmu jako fenomenu i literatury proroków przed literaturą prawodawczą, miało to wpływ też na badanie ksiąg proroków Starego Testamentu.

Jeszcze jednym wymiarem tej polemiki było pytanie o możliwości racjonalnego sprawdzenia biblijnych wiadomości przy pomocy danych nauk szczegółowych: egiptologii, asyriologii, astronomii, geologii, mitologii porównawczej. Aktualna stała się dyskusja o naukowej i historycznej prawdziwości biblijnych opowieści o stworzeniu świata²⁸. To wszystko bardzo interesowało kijowskich uczonych oraz recenzentów, które zamierzali wyodrębnić spośród utworów zachodnich przykłady walki poglądów „spirytualistycznych” na temat historii biblijnej z poglądami „naturalistyczno-krytycznymi”, a także przykłady oporu stanowiska tradycyjnie-apologetycznego, skierowanego przeciw „modnym” teoriom racjonalistycznym²⁹.

Kijowscy badacze akademicy uznali za konieczne „dla rozwiązania trudnego problemu Pięcioksięgu szczegółowe zbadanie całej kulturowej historii

²⁵ „TKDA” 1877, t. III, Nr 8, s. 275.

²⁶ Zob. np.: „TKDA” 1882, t. I, Nr 4, s. 341, s. 349; „TKDA” 1883, t. III, Nr 9, s. 109, s. 113; „TKDA” 1884, t. II, Nr 5, s. 108; „TKDA” 1885, t. III, Nr 11, s. 478, s. 492; „TKDA” 1900, t. II, Nr 6, s. 287 i n.

²⁷ „TKDA” 1886, t. III, Nr 12, s. 694; „TKDA” 1890, Nr 1, s. 61–98.

²⁸ „TKDA” 1898, Nr 3, s. 289–329; „TKDA” 1903, Nr 5, s. 1–29.

²⁹ „TKDA” 1882, t. I, Nr 4, s. 341–346, s. 348, s. 350; „TKDA” 1883, t. III, Nr 9, s. 109, s. 111–117; „TKDA” 1884, t. II, Nr 5, s. 107–110; „TKDA” 1885, t. I, Nr 4, s. 576–579, s. 580–591; „TKDA” 1886, t. III, Nr 12, s. 682, s. 687–689, s. 694 i n., s. 698–708; „TKDA” 1898, t. I, Nr 3, s. 430, s. 437 i n., s. 441; „TKDA” 1905, t. II, Nr 5, s. 124, s. 127–129, s. 132, s. 134–139, s. 140–146; Nr 11, s. 414, s. 418–420, s. 423–425.

Semitów (...)³⁰. Co do problemu „bogoduchnowionności” (nadprzyrodzoności, inspiracji Boskiej – S.G.) przekonujące stało się wyznanie uczynione na początku XX w., po kilku dziesięcioleciach polemik: „(...) nowoczesne odkrycia (...) i nowoczesne poglądy na pochodzenie i treść ksiąg Starego Testamentu nasunęły pytanie o nadprzyrodzony charakter Pisma Świętego (...). Ono pozostaje ciągle aktualne, ponieważ dotychczas nie mamy na nie odpowiedzi jasnej i dokładnej”³¹.

Struktura zagranicznych badań Nowego Testamentu tego okresu wskazywała na podobne tendencje. W ciągu dziesięcioleci toczyła się walka ortodoksów protestanckich oraz katolickich przeciwko poglądom nowej szkoły tübingskiej, w różnych formach kontynuowana aż do początku XX wieku. Wśród dyskusyjnych pytań, ważnych dla bibliologów z punktu uznania autorytatywności oraz nadprzyrodzoności tekstu Nowego Testamentu (tak samo jak i problem Pięcioksięgu dla badania Starego Testamentu), było zagadnienie historii pochodzenia i autorstwa Ewangelii, Dziejów oraz Listów Apostolskich, problem ich autentyczności, historyczna autorytatywność ich treści³².

Do nieco egzotycznych można zaliczyć hipotezy radykalnych przedstawicieli krytyki biblijnej dotyczące decydującego wpływu na literaturę Nowego Testamentu doktryn wschodnich, a w szczególności buddyzmu³³. Takie właśnie egzotyczne próby tworzyły swego czasu podbudowę dla porównawczo-religioznawczej analizy tradycji biblijnej. W tym samym czasie, na początku XX w., spostrzegamy zarodki kierunku strukturalistycznego³⁴, a także próby rekonstrukcji psychologicznych, które potrzebują jeszcze dodatkowych badań³⁵.

Takie oto, aktualne dla nauki zachodniej zestawienie tradycyjnego, nauko-racjonalistycznego paradygmatu metodologicznego już od lat sześćdziesiątych XIX w. stawało się jednym z ważnych składników kijowskiej biblistyki duchowno-akademickiej. Recepcja dotyczyła przede wszystkim takich dziedzin, jak tekstologia i nauka języków biblijnych³⁶; archeologia biblijna³⁷; biblijna

³⁰ „TKDA” 1898, t. I, Nr 3, s. 442 i n.

³¹ „TKDA” 1905, t. II, Nr 5, s. 130.

³² „TKDA” 1882, t. III, Nr 10, s. 208 i n., s. 211, s. 215 i n.; Nr 12, s. 688–690, s. 694 i n., s. 698 i n.; „TKDA” 1884, t. III, Nr 12, s. 577–585; „TKDA” 1885, t. III, Nr 11, s. 477–491, s. 492–494; „TKDA” 1887, t. I, Nr 3, s. 431–433, s. 435, s. 442, s. 448–454; „TKDA” 1907, t. III, Nr 9, s. 139–140, s. 142 i n., s. 152.

³³ „TKDA” 1882, t. III, Nr 12, s. 685; „TKDA” 1885, t. III, Nr 11, s. 494.

³⁴ „TKDA” 1882, t. III, Nr 10, s. 213.

³⁵ „TKDA” 1905, t. II, Nr 11, s. 416 i n.

³⁶ „TKDA” 1882, t. I, Nr 4, s. 354; t. III, Nr 10, s. 219 i n.; Nr 12, s. 699 i n.; „TKDA” 1884, t. II, Nr 5, s. 103–107; t. III, Nr 12, s. 559 i n.; „TKDA” 1885, t. I, Nr 4, s. 556; t. III, Nr 11, s. 470–473; „TKDA” 1887, t. I, Nr 3, s. 425–430; „TKDA” 1898, t. I, Nr 3, s. 433–437.

³⁷ „TKDA” 1882, t. I, Nr 4, s. 353; „TKDA” 1885, t. I, Nr 4, s. 579–580; „TKDA” 1900, t. II, Nr 6, s. 299.

egzegeza apologetyczna i jej walka z racjonalistyczną „krytyką negatywną”³⁸; encyklopedia bibliologiczna³⁹. Widzimy tu refleksję nad przyczynami krytyki biblijnej, prowadzącą nawet do próby pozytywnej oceny jej heurystycznego znaczenia⁴⁰.

Te procesy wyprzedzały całą epokę, zanim zaczęto formułować zasadnicze pytania biblistyczne, wyodrębniały się i konkurowały ze sobą różne teoretyczne stanowiska, szkoły oraz kierunki. Dla biblistyki prawosławnej były to pierwsze próby zestawienia wierności własnej tradycji dogmatycznej z kulturą potrzebą wchodzenia do europejskiej i światowej przestrzeni duchowo-intelektualnej.

Tekst przejrzała i udoskonaliała pod względem językowym Halina Rarot

Автор дает обзор наиболее важных достижений профессуры Киевской Эсхатологической Академии, которые повлияли на западноевропейскую библеистику и эзегетику. Рассматриваются работы киевских теологов, которые вписались в историческое развитие теоретических оснований различных европейских школ по исследованию Библии. Осуществлен также обзор зарубежных ученых-библеистов второй половины XIX – начала XX вв. В статье описаны главные направления критики западной библеистики и эзегетики.

С методологической точки зрения европейская библеистика XIX – начала XX вв. находилась под влиянием философских школ того времени, которые делали акцент на применение научных методов, исследовательскую технику и систематизацию знания. На этой основе в статье дано также критическое сравнение выводов ортодоксальных исследователей (связанных с традиционным костелом) и выводов рациональной, академической методологии. В заключение автор позитивно оценивает познавательное значение рациональной критики Библии.

³⁸ „TKDA” 1882, t. I, Nr 4, s. 348 i n.; t. III, Nr 10, s. 211, s. 218; „TKDA” 1882, t. III, Nr 12, s. 694 i n.; „TKDA” 1883, t. III, Nr 9, s. 11–14; „TKDA” 1885, t. III, Nr 11, s. 494 i n.; „TKDA” 1886, t. III, Nr 12, s. 700–705; „TKDA” 1898, t. I, Nr 3, s. 430 i n., s. 440 i n.; „TKDA” 1905, t. II, Nr 5, s. 124–146; „TKDA” 1907, t. III, Nr 9, s. 152; „TKDA” 1909, t. III, Nr 9, s. 168; „TKDA” 1910, t. III, Nr 10, s. 307.

³⁹ „TKDA” 1900, t. II, Nr 6, s. 286–288.

⁴⁰ „TKDA” 1902, Nr 10, s. 300–331; Nr 11, s. 490–541.

The article offers an overview of major evaluations made by professors of Kyiv Ecclesiastical Academy with regard to the impact that philosophy had on the Western European bibliology and exegetics. The author has reviewed the writings of Kyiv theologians that describe the historical development of theoretical foundations for various schools of European biblical studies; bibliographic reviews of foreign literature on biblical studies; critical reviews of the works of foreign biblical scholars of the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century. The article identifies some major trends in criticism of the Western bibliology and exegetics.

European biblical studies of the 19th and early 20th centuries, methodologically influenced by the then prevalent philosophical schools, had strongly prompted the use of academic methods and techniques of search and systematization of knowledge in biblical research. In this connection, the article also reviews attempts of Orthodox researchers of the Bible to critically compare the traditional church and rationalistic academic methodologies and even positively evaluate the cognitive importance of the rationalistic biblical criticism.